

КНЯЗІВСТВО МОНАКО В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Анотація. Князівство Монако є однією з найменших держав світу. Стаття намагається відповісти на питання, як цій мікродержаві, породженню середньовічної системи міжнародних відносин, вдається виживати у глобалізованому світі XXI ст. Зроблено висновок, що досвід Монако наочно демонструє, що в міжнародній системі, як і в інших соціальних системах, виживають лише ті суб'єкти, яким вдається оптимально пристосуватися до системних вимог, що змінюються з плином часу. Для цього їхня політика має оптимально відповідати їх системному статусу попри наявну обмеженість ресурсів. Така політика дає можливість протягом тривалого часу зберігати й розбудовувати свій суверенітет, посилюючи легітимність свого становища у міжнародній системі.

Ключові слова: Монако, європейська система міжнародних відносин, державний суверенітет.

Abstract. The Principality of Monaco is one of the smallest countries in the world. The article tries to answer how this micro-state originated in the medieval system of international relations succeeds in surviving in the globalized world of the 21st century. The conclusion is drawn that Monaco experience demonstrates that in the international system, as in other social systems, only those actors, which can optimally adapt to system requirements varying over time, survive. In this regard

¹ Кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

their policy should correspond optimally to their system status despite the limited resources available. Such policy allows maintaining and developing their sovereignty with the enhancement of their position legitimacy in the international system.

Key words: *Monaco, European system of international relations, state sovereignty.*

Аннотація. *Княжество Монако является одним из самых маленьких государств мира. Статья пытается ответить на вопрос, как этому микрогосударству, порождению средневековой системы международных отношений, удастся выживать в глобализованном мире XXI века. Сделан вывод, что опыт Монако наглядно демонстрирует, что в международной системе, как и в других социальных системах, выживают только те субъекты, которым удастся оптимально приспособиться к системным требованиям, изменяющимся с течением времени. Для этого их политика должна оптимально соответствовать их системному статусу, несмотря на имеющуюся ограниченность ресурсов. Такая политика дает возможность в течение длительного времени сохранять и развивать свой суверенитет, усиливая легитимность своего положения в международной системе.*

Ключевые слова: *Монако, европейская система международных отношений, государственный суверенитет.*

Постановка проблеми. *Князівство Монако – одна з найменших держав світу (територія становить 1,95 км², друга за мініатюрністю після Ватикану), розташована в Західній Європі, напіванклав на південному середземноморському узбережжі Франції, недалеко від її кордону з Італією. Населення складає лише 37,8 тис. чол. (липень 2014 р.). Закономірно, виникає питання, як цьому «релікту» середньовічної системи міжнародних відносин вдається виживати в глобалізованому світі XXI ст.*

Тому **метою** нашого дослідження буде аналіз зовнішньої політики Князівства Монако і його стратегій в європейській системі міжнародних

відносин. Мета дослідження визначає його **завдання**: по-перше, з'ясувати основні напрямки зовнішньої політики Монако; по-друге, виявити місце й роль Князівства в європейській системі міжнародних відносин; по-третє, розкрити монакські зовнішньополітичні стратегії; і нарешті, по-четверте, дослідити особливості перебігу відносин України з Князівством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки зовнішня політика Князівства Монако досі була предметом дослідження лише зарубіжних науковців [8, 9], наша стаття сприятиме ознайомленню українського читача з зовнішньополітичними підходами та стратегіями цієї мікродержави.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, малі розміри держави, геополітичне розташування й унікальний історичний досвід правлячої династії Грімальді є вирішальними чинниками, які визначають зовнішню політику Монако та роль Князівства в міжнародних справах.

Як відомо, у 1215 р. генуезькі гібеліни побудували на місці сучасного Князівства Монако фортецю, а в 1297 р. її захопили гвельфи на чолі з Франсуа Грімальді. У 1419 р. Монако стало самостійним Князівством під протекторатом Генуї й на чолі з родом Грімальді, що донині править країною. У 1524–1641 рр. Монако знаходилося під іспанським протекторатом.

За *Пероннським договором*, укладеним у 1641 р. королем Франції Людовиком XIII {1610-1641} і князем Монако Оноре II {1604-1662}, князь Монако ставав васалом короля Франції, який брав на себе зобов'язання захищати князя, його родину, привілеї та майно й повинен був виплачувати йому щорічно 74 тисяч ліврів.

Ст. 6 *Договору* передбачала, що князь є вільним і суверенним володарем Монако, Ментона і Рокебрюна. У Монако передбачалося розміщення постійного французького гарнізону з 500 вояків із фінансуванням з королівської скарбниці. Командування над ним повинен був здійснювати сам князь, а за його відсутності – призначений королем лейтенант [9, с. 262-263].

Через кілька місяців після підписання договору Оноре озброїв своїх підданих і вигнав іспанську залогоу. У 1642 р. він був урочисто прийнятий у

Франції. Як компенсацію за свої неаполітанські і міланські володіння, які були конфісковані іспанцями, він отримав титул пера та герцогство Валентинуа, маркізат Бо з сеньйорією Сен-Ремі в Провансі і графство Карладез в Оверні.

По суті, подібно до Богдана Хмельницького з Військом Запорозьким, Оноре поміняв один протекторат на інший. Оноре II був першим, хто з 1604 р. став іменувати себе не «сеньйор», а «князь» Монако. Під час Великої Французької революції Князівство Монако було просто анексоване Францією і перебувало у її складі протягом 1793–1814 рр.

Перший Паризький договір від 30 травня 1814 р. відновив Князівство в попередніх кордонах, які існували під французьким протекторатом [3]. Після поразки Наполеона під Ватерлоо і остаточного краху Імперії, за *Другим Паризьким договором* від 20 листопада 1815 р. Монако було передано під протекторат Сардинського королівства [1].

Під час «Весни народів» міста Ментон і Рокебрюн, які знаходилися під владою монакських князів, але при цьому залишалися ленами Савойї і Сардинії, 20 березня 1848 р. оголосили себе вільними і незалежними містами «під Сардинським заступництвом». А 1 травня 1849 р. керівництво Сардинського королівства видало декрет про їх приєднання до округу Ніцци. Монакським князям Флорестану I {1785-1856} і Карлу III {1856-1889} так і не вдалося повернути ці території.

У березні 1860 р., в подяку за військову допомогу, надану французьким імператором Наполеоном III справі об'єднання Італії, Сардинське королівство поступилося Франції Савоєю і графством Ніцца з раніше монакськими містами Ментоном і Рокебрюном. Сардинія вивела свої війська з Монако 18 липня 1860 р., і Монако повернулося під французький протекторат. За *Першим Французько-монегаським договором* від 2 лютого 1861 р. між Князем Карлом III і Імператором Наполеоном III {1852-1870}, Франція офіційно визнала незалежність Князівства Монако. Князь Монако в свою чергу відмовився від будь-яких прав на Ментон і Рокебрюн на користь Франції, за що отримав компенсацію в розмірі 4 млн франків.

У 1865 р. було відкрито казино в Монте-Карло і укладено митний союз з Францією. Ці кроки істотно підштовхнули економічний розвиток країни. Одночасно Монако поступово перетворюється на потужний культурний центр. Побудована у 1879 р. за проектом архітектора Шарля Гарньє (автора Паризької опери) будівля Залу Гарньє стала домівкою Філармонічного оркестру Монте-Карло і Опери Монте-Карло.

У 1910 р. у Князівстві відбулися масові виступи проти французького домінування і абсолютистського режиму, який намагався підтримувати князь Альбер I. Вони увійшли в історію як «Монегаська революція». Наслідком стало обмеження монархії, поділ державних і князівських фінансів та введення в дію першої *Конституції*, яка обмежила князівську владу. Монако стало конституційною монархією.

Після початку війни Монако оголосило про свій нейтралітет, але фактично виступало на боці союзників, надаючи свої курорти для лікування солдатів.

У липні 1918 р. між Францією та Князівством було укладено *Другий французько-монегаський договір про дружбу і протекцію* [2], за яким Франція представляє інтереси Монако за кордоном; а Князівство взяло на себе зобов'язання «здійснювати свої суверенні права в повній відповідності з політичними, військовими, морськими й економічними інтересами Франції». Французькі армія і флот отримали право входити на територію Монако без згоди князя. Відповідно до цього *Договору*, у випадку, якщо трон опиниться вільним через відсутність спадкоємця, Монако стане автономною державою під протекторатом Франції. При цьому престол міг би посісти монегаск або француз. *Договір* набув чинності 23 червня 1919 р. [9, с. 263, 305, 310].

Положення *Другого французько-монегаський договору* 1918 р. були підтвержені ст. 436 *Версальського договору* [4], укладеного 28 червня 1919 р. Відтоді французький уряд взяв на себе відповідальність за захист Монако, яке має лише невеликий штат поліції, пожежної і аварійно-рятувальної служби та палацової гвардії, чисельність якої складає 119 осіб [14].

Під час Другої світової війни Князівство намагалося зберегти нейтралітет.

Однак в листопаді 1942 р. італійська армія захопила Монако, а після краху в Італії режиму Муссоліні в 1943 р. Князівство окупували війська нацистської Німеччини. Ще до початку окупації 27 серпня 1942 року в табори смерті були депортовані 66 монакських євреїв, незабаром в ході окупації були видані ще 24 євреї, що жили у французькій Рив'єрі. З них вижило лише 9 осіб [10].

Широкий інтерес до Монако серед світової громадськості пробудило одруження в 1956 р. тодішнього правителя князя Реньє III {1949-2005} з голлівудською актрисою Грейс Келлі (1929-1982). Суттєвого поштовху економіці Монако надала інвестиційна діяльність грецького мільярдера Аристотеля Онассіса, який за підтримки князя Реньє III розширив територію Князівства, інвестував у будівництво порту і розважальну індустрію.

Сьогодні найважливішими галузями господарства є туризм, будівництво та фінанси. Суворі банківська таємниця, відсутність державного податку з особистого прибутку, низькі податки на підприємницьку діяльність перетворили країну на фінансовий притулок як для фізичних осіб, що оселяються в Монако, так і для іноземних компаній, які займаються бізнесом та відкривають тут офіси. Князівство успішно залучає до себе різноманітні екологічно безпечні галузі промисловості з усього світу. У той же час держава зберігає монополію в низці секторів, серед яких – виробництво тютюнових виробів, телефонна мережа й пошта.

У 2002 р. *Французько-монегаський договір* 1918 р. був переглянутий і вступив у силу в новій редакції після ратифікації обома сторонами у 2005 р. Нова редакція *Договору* дозволила Франції замість Генерального консульства відкрити в Монако повноцінне посольство. Князівство отримало право акредитації послів з інших країн, а також було встановлено право Князівства без французької згоди змінювати порядок успадкування князівського престолу (скажімо, по жіночій лінії), хоча він і надалі має передаватися серед уроджених нащадків родини Грімальді. У 1993 р. Монако стало повноправним членом ООН, а у жовтні 2004 р. приєдналося до Ради Європи. Монако також є членом багатьох інших міжнародних міжурядових організацій, зокрема, Всесвітнього

поштового союзу (ВПС), Всесвітньої метеорологічної організації (ВМО), Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітньої туристичної організації Об'єднаних Націй (ЮНВТО), Всесвітньої федерації профспілок (ВФП), Інтерполу, Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Латинського Союзу (ЛС), Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), Міжнародної гідрографічної організації (МГО), Міжнародної морської організації (ВМО), Міжнародної організації мобільного супутникового зв'язку (МОМСЗ), Міжнародної організації супутникового зв'язку (МОСЗ), Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), Міжнародної торгової палати (МТП), Міжнародної федерації товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця (МФЧХЧП), Міжнародного кримінального суду (МКС), Міжнародного олімпійського комітету (МОК), Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (МРЧХ і ЧП), Міжнародного телекомунікаційного союзу (МТС), Міжпарламентського союзу (МС), Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організації із заборони хімічної зброї, Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО), Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), Франкофонії, ЮНЕСКО. В Монако розташована штаб-квартира Міжнародної гідрографічної організації (МГО).

Монако не є членом Європейського Союзу, проте з 1968 р. Князівство є частиною митної території ЄС завдяки його митному союзу з Францією. *Угоди* між Францією та Монако, підписані 1963 р. і 2003 р., впровадили в Князівстві податок на додану вартість (ПДВ), аналогічний французькому. Тим самим Монако увійшло до європейської системи ПДВ [12]. З 1999 р. діє постійне представництво Монако в Брюсселі. Князівство укладає з ЄС галузеві угоди. Конвенція, укладена 26 грудня 2001 р. Французькою Республікою з Князем Монако від імені Європейського Співтовариства, дозволила Монако увійти до Європейського валютного Союзу. Конвенція, підписана 29 листопада

2011 р. між Монако, Францією та Європейською комісією, дозволила збільшити кількість монет євро, які чеканить Монетний двір Князівства [13].

Князівство Монако не є учасником *Шенгенської угоди* [5, 6], проте, між ним і Французькою Республікою усунуті усі форми прикордонного та митного контролю (лише за бажанням у туристичному офісі гостям можуть поставити штамп про в'їзд на територію Монако). Тому рішенням Шенгенського Виконавчого комітету від 23 червня 1998 р. Геліпорт Монако та Порт-де-ла-Кондамін були визнані контрольно-пропускними пунктами, призначеними для перетину зовнішніх кордонів ЄС. Це рішення також надає право громадянам Монако вільно пересуватися в Шенгенській зоні.

Франція та Італія є єдиними країнами, які мають в Монако постійні посольства. Зі свого боку, Князівство має своє єдине посольство у Франції.

Дипломатичні відносини між Україною та Князівством Монако започатковано 26 липня 2007 р. шляхом укладення *Договору про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Князівством Монако (у формі обміну нотами)* [11]. Першим послом України у Князівстві Монако за сумісництвом (2008-10 рр.) був посол України у Французькій Республіці Костянтин Тимошенко. Інтереси Князівства в Україні представляє посольство Франції.

Між Державним комітетом фінансового моніторингу України і Службою інформації та моніторингу фінансових мереж Князівства Монако 9 листопада 2009 р. був підписаний *Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму* [7].

Відповідно до домовленостей щодо взаємної підтримки в міжнародних організаціях, Україна підтримала кандидатуру Монако на виборах до Виконавчої Ради ЮНЕСКО на період 2009-13 рр. З 2005 р. для громадян Монако діє безвізовий режим в'їзду на територію України.

Підбиваючи підсумки дослідження, можна зробити висновок, що процеси спочатку формування у сусідніх державах – Франції, Іспанії та Сардинському

королівстві (майбутній Італії) –централізованих абсолютистських держав, а пізніше їх економічної і політичної модернізації, які вели до ліквідації феодальної роздробленості та особистого суверенітету всередині цих країн, були, парадоксальним чином, використані правителями з родини Грімальді для трансформації свого власного особистого суверенітету князів Монако у державний суверенітет створеного ними Князівства.

Цьому сприяла низка чинників: вдале геополітичне розташування їхніх монакських володінь (важкодоступне ззовні гірське оточення), а також неприступність з моря фортеці Монако; наявність мовних і культурних особливостей населення; конкуренція сусідніх держав, яка змушувала їх іти на домовленості з родиною Грімальді; зважена дипломатична зовнішня політика й використання протиріч і конфліктів між сусідніми державами; вміле застосування наявних ресурсів і відмова на користь Франції від теренів за межами Князівства. Тобто, правлячій верхівці вдалося в цілком модерний спосіб здійснити унікальний процес державного будівництва в малому територіальному ареалі, сформувавши на основі місцевих культурних особливостей та мовної специфіки монегаську націю.

Після визнання незалежності з французького боку і одночасної передачі Франції значної частини державного суверенітету (що дозволило вибудувати взаємовигідні відносини з могутнім сусідом) у 1861 р. ключовою проблемою стало забезпечення економічної самостійності і конкурентоспроможності мікродержави у світовій економіці. Цього було досягнуто шляхом реалізації низки високорентабельних модерних економічних проєктів, які мали на меті перетворити Князівство на потужний туристичний центр, використовуючи середньовічний романтичний ореол навколо нього. Фактично, ще у ХІХ ст. у Монако почали формуватися елементи постіндустріальної економіки послуг, що виявилось виграшним на початку ХХІ ст.

При цьому правляча родина першою з монарших сімей Європи стала перетворювати власні зацікавлення на прибуткові бізнес-проєкти, які мають збільшити туристичну привабливість Князівства. Те саме стосується різного

роду родинних ювілеїв, свят і пам'ятних дат. Ці святкування із запрошенням численних відомих осіб в якості гостей неодноразово ставали свого роду рекламними кампаніями Князівства. Слід також відзначити ефективне застосування засобів піару для створення іміджу князівської родини.

Створення сприятливого податкового клімату для закордонних інвестицій і одночасне узгодження фінансової політики з Французькою Республікою, а через неї – з Європейським Союзом дозволило привабити до Монако безперервний потік зарубіжних інвестицій.

Така комплексна політика правлячої родини Грімальді дозволяє Монако залишатися дієздатним державним утворенням у глобалізованому світі XXI ст. Тому окремі елементи монакського досвіду заслуговують на те, щоб бути використаними українським суспільством у розбудові нашої держави.

Підбиваючи загальний підсумок, слід наголосити, що досвід Монако наочно демонструє, що в міжнародній системі, як і в інших соціальних системах, виживають ті суб'єкти, яким вдається оптимально пристосуватися до системних вимог, які змінюються з плином часу. Головним при цьому є віднайдення системної ролі, яка б оптимально відповідала системному статусу. Державне утворення, політика якого буде оптимально відповідати його статусу, навіть при обмеженості ресурсів (скажімо, малий розмір території, незначна кількість населення) має шанс протягом тривалого часу зберігати й розбудовувати свій суверенітет, легітимізуючи своє становище як визнаного іншими державами учасника міжнародної системи.

Список використаних джерел

1. Definitiv-Tractat zwischen Seiner Majestät dem Kaiser von Österreich, König von Ungarn und Böhmen, und Höchstihren Alliierten einer Seits, dann, Seiner Majestät dem Könige von Frankreich und Navarra anderer Seits. Geschlossen zu Paris am 20. November 1815, und die Ratificationen ausgewechselt ebendasselbst am

16. Februar 1816 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.staatsvertraege.de/Frieden1814-15/2pfv1815-i.htm>.

2. France and Monaco Treaty establishing the relations of France with the Principality of Monaco (with exchange of letters). Signed at Paris on 17 July 1918 [Электронный ресурс]. / Authentic text: French. Filed and recorded at the request of France on 11 September 1975. – Режим доступа: https://web.archive.org/web/20110519065147/http://untreaty.un.org/unts/1_60000/27/26/00053293.pdf.

3. Friedens- und Freundschafts-Tractat zwischen Seiner Majestät dem Kaiser von Österreich, König von Ungarn und Böhmen, und Allerhöchst Ihren Alliierten einer Seits, dann Seiner Majestät dem Könige von Frankreich und Navarra anderer Seits. Geschlossen zu Paris am 30. und ratificiert am 31. May 1814 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.staatsvertraege.de/Frieden1814-15/1pfv1814-i.htm>.

4. Friedensvertrag von Versailles. ["Versailler Vertrag"]. Vom 28. Juni 1919 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.documentarchiv.de/wr/vv.html>.

5. Конвенция о применении Шенгенского соглашения от 14 июня 1985 г. между Правительствами государств экономического союза Бенилюкс, Федеративной Республики Германии и Французской Республики о постепенной отмене проверок на общих границах (Шенген, 19 июня 1990 г.) С изменениями и дополнениями, внесенными Директивой от 28 ноября 2002 г. N 2002/90/ЕС, Рамочным решением от 28 ноября 2002 г. N_2002/946/ПВД [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/schengen/schengenconv.htm>.

6. Соглашение между правительствами государств Экономического союза Бенилюкс, Федеративной Республики Германии и Французской Республики о постепенной отмене проверок на общих границах 1985 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/schengen/schengenagr.htm>.

7. Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Службою інформації та моніторингу фінансових мереж Князівства Монако щодо співробітництва в сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/492_001.

8. Bartmann B. From the wings to the footlights: the international relations of Europe's smallest states // *Commonwealth & Comparative Politics*. – Volume 50. – 2012 – Issue 4: Independence, Nationalism And Subnational Island Jurisdictions. – P. 535-554.

9. Duursma, J. C. *Fragmentation and the International Relations of Micro-states: Self-determination and Statehood*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 461 p.

10. Williams C. J. More than seven decades later, Monaco apologizes for deporting Jews [Електронний ресурс] // *Los Angeles Times*. – 2015. – August 27. – Режим доступу: <http://www.latimes.com/world/europe/la-fg-monaco-jews-deportation-apology-20150827-story.html>.

11. У Парижі відбулась урочиста церемонія встановлення дипломатичних відносин між Україною і Монако у формі обміну нотами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/493013-u_parig_vdbulas_urochista_tseremonya_vstanovlennya_diplomatichnih_vdnosin_mg_ukranoyu_monako_u_form_obmnu_notami_591353.html.

12. *Agreements on Tax Matters* [Електронний ресурс] / *Gouvernement Princier Principauté de Monaco*. – Режим доступу: <http://en.gouv.mc/Policy-Practice/Monaco-Worldwide/Agreements-on-Tax-Matters>.

13. *Agreements with the European Union* [Електронний ресурс] / *Gouvernement Princier Principauté de Monaco*. – Режим доступу: <http://en.gouv.mc/Policy-Practice/Monaco-Worldwide/Agreements-on-Tax-Matters>.

14. The Palace Guards [Электронный ресурс] / Gouvernement Princier Principauté de Monaco. – Режим доступа: <http://en.gouv.mc/Government-Institutions/The-Government/Ministry-of-Interior/The-Palace-Guards>.